

Rhetorica Scandinavica, ISBN 1397-0534

No 40, 2006, pp. 62--77

Publisher: Retorikförlaget AB

Author: Ida Hydle, Norwegian Social Research (NOVA) and Agder University College.

Title: "Linguistic and dialogical turns in anthropology" [Om antropologisk forvaltning av språk og dialog]

Abstract:

In this article I address and discuss the term dialogism and its methodological applicability. The point of entrance are two different spaces where anthropologists study the practices of other anthropologists, including their "handling of inaccessibility", to use a term that was launched by the anthropologist Inger Altern. The first meeting space concerns the discussions that came up after Marianne Gullestad had published the book *Det norske sett med nye øyne* in 2002 (see also *Plausible Prejudice* 2006)). The other meeting space concerns my own experiences from a complex field-work filled with conflicts some years ago. Do anthropologists react as "the other people" when their language practices are studied?

Keywords:

anthropology, rhetorics, language, dialogue, inaccessibility

Ida Hydle:

Om antropologisk forvaltning av språk og dialog

I denne artikkelen drøfter jeg dialogisme og grenser for dialogisme. Utgangspunktet er to møtesteder, i vid betydning, der antropologer studerer antropologers praksiser, inkludert deres "forvaltning av utilgjengelighet", for å hente et begrep fra Inger Altern¹. Det første møtestedet er diskusjonene som oppstod i kjølvannet av Marianne Gullestads bok "Det norske sett med nye øyne", som ble utgitt i 2002. Det andre møtestedet er mine egne erfaringer fra et konfliktfylt felt noen år tilbake. Reagerer antropologer som "andre folk" når deres språklige praksiser blir studert?

"Språklige vendinger i antropologien" er ikke spesielt nytt. Men fokus på språk har fått en ny aktualitet fordi teorier om språk, kognisjon og kommunikasjon har inntatt en sentral plass i nyere vitenskaps- og kunnskapsteori. Den generelle interessen som "vendings"-begrepet har fått gjennom de siste 10 år, særlig i humaniora, handler om litterær², kulturell³ eller språklig "vending" i tillegg til en vending mot bilder, for eksempel foto og film. Min egen erfaring er at jeg for tre år siden begynte å samarbeide med en lingvist, Ingrid Kristine Hasund. Det flerfaglige samarbeidet åpner stadig opp for nye problemstillinger og nye løsninger. Vi henter det teoretiske og metodiske rammeverket for vårt felles prosjekt fra lingvistikk

og antropologi, noe som til sammen gir et godt redskap til å studere hvordan verbal kommunikasjon både skaper, gjensker og reflekterer sosiale institusjoner. Vårt felles prosjekt heter "Konfliktregimer" og er en studie av dialoger *om* og *i* konflikter⁴. I denne artikkelen vil jeg ta til orde for et større rom for dialog og dialogisme i antropologifaget med utgangspunkt i noen ulike empiriske eksempler⁵.

I "Konfliktregimer" er det empiriske utgangspunktet Konfliktrådet, sett i relieff av strafferetten. Vi mener at disse to samfunns-

1 Haugen (1978).

2 se for eksempel White (2003).

3 se for eksempel Hansen (ed.) (2002).

4 Hasund og Hydle (2005).

5 Eksemplene er både tekster og hendelser, og fordi "publication and dissemination of scholarly knowledge cannot be separated from its production" (Gullestad (2006), s. 329), velger jeg her å nettopp bruke et utvidet "tekst"-begrep – helt i tråd med speech act-tenkningen.

institusjonene speiler ulike regimer for håndtering av konflikter, og at de også manifesterer ulike kunnskapsregimer. I et kunnskapsteoretisk perspektiv har strafferetten en logikk som bygger på en *essens*⁶: kriminalitet er et ontologisk *faktum* som hefter ved eller *er* en egenskap hos enkeltindivider^{7,8}. Ved brudd på visse normer skal straff virke normopprettende. Konflikttrådens logikk, derimot, er relasjonell og dialogisk. Dette bygger på at mennesker alltid befinner seg i relasjoner – til seg selv (i den forstand at mennesker fører indre dialoger, dvs. dialoger med seg selv), sine medmennesker og sine øvrige omgivelser. Menneskelig handling, kommunikasjon og kognisjon er derfor hele tiden i bevegelse⁹. Interaksjon, kontekster og lingvistisk-kommunikativ konstruksjon er nøkkelord i en kunnskapsteoretisk forståelse som går ut på at konflikter kan løses når parter møter hverandre ansikt til ansikt og snakker om det som har skjedd, hvordan de har det nå og hvordan de ønsker seg fremtiden¹⁰. Straff anses i dette perspektivet som lite relevant som normopprettende, rehabiliterende eller forsonende virkemiddel. Derimot er begrepene *oppgjør* og eventuelt *forsoning*, av og til *tilgivelse*, mellom partene sentrale¹¹. De ulike regimene eller diskursene (i Foucaults utlegning av begrepet) som vi finner i strafferetten og i konflikttrådet, har gitt oss redskaper til også å analysere andre typer diskurser idet vi foretar en dikotomisering av *kunnskap* (eller *viten*, ref. Foucaults vitensfelt – *champs de connaissance*) som i hovedsak essensialistisk eller relasjonell. Den essensialiserende diskursen kan for eksempel i strafferettens retorikk om skyld og straff sies å være mono-

perspektivisk eller monologisk, den åpner i liten grad eller ikke opp for andre(s) stemmer eller tolkninger¹². Den relasjonelle diskursen, slik vi finner ansatsen til i konflikttrådens retorikk, er dialogisk og flerstemt.

Antropologi om antropologisk kunnskapsproduksjon

Med utgangspunkt i slike kommunikasjonsregimer vil jeg undersøke et annet kunnskapsfelt, nemlig antropologi om antropologi. Dette vil jeg gjøre ved å analysere noen av de diskusjonene som oppstod etter at Marianne Gullestads bok "Det norske sett med nye øyne" kom ut i 2002, i lys av mine egne erfaringer fra en evaluering av et forsøksprosjekt, der det blant annet arbeidet en antropolog. Jeg mener at disse to eksemplene på antropologi om antropologi har noe til felles som angår den antropologiske selvforståelse. Både Gullestads bok og min evaluering innebar en situasjonsdefinisjon som handler om antropologer som blant annet studerer antropologer og deres tekster. Jeg vil i løpet av den sammenlignende diskusjonen også bygge videre på de erfaringer som antropologene Kirsten Hastrup og Gisli Pálsson har gjort med hverandres tekster. I disse ulike tekstene og situasjonene finner jeg noen fellestrekk¹³ som minner om Inger Alterns perspektiv fra artikkelen "Om forvaltning av utilgjengelighet" fra 1978,¹⁴ der utilgjengelighet bl.a. beskrives som noe som i gitte situasjoner kan være en verdifull kommunikativ ressurs. Jeg vil i artikkelen utvikle et perspektiv på kunnskapsmessig utilgjengelighet som hjemmehørende i en monologisk epistemologi. Dersom utilgjengelighet kan ses som en ressurs, slik Altern hevder, blir spørs-

6 I likhet med mange andre vestlige samfunnsinstitusjoner som for eksempel helsevesenet, trygdekassen, sosialetaten...

7 Hydle (2001).

8 Johnsen (2001).

9 Linell (2003).

10 Hasund & Hydle (2006).

11 Krysskulturell forskning på konflikthåndtering viser ikke til at straff, hevn eller gjengjeldelse skulle høre til noe grunnleggende menneskelig behov.

12 Linell (2003), s. 30-31.

13 Jeg har altså ikke til hensikt å sammenlikne tekster eller situasjoner i de ulike eksemplene, men å analysere noe som jeg anser som et overordnet og felles anliggende: et dialogisk kontra et monologisk perspektiv i antropologifaget.

14 Hun het Haugen på den tiden, derfor er referansen Haugen (1978).

målet hva slags ressurser en monologisk epistemologi kan innebære. Jeg vil her diskutere om denne epistemologien, som jeg med utgangspunkt i lingvisten Per Linell, kaller *monologisme*,^{15,16} kan ses som en *retorisk* ressurs. Linell baserer sin teoretiske og metodiske videreutvikling av monologisme og dialogisme-begrepene både på litteratur- og kulturforskeren Mikhael Bakhtins kulturteoretiske tilnærming til språk og på Immanuel Levinas' forståelse av at vi blir til i det vi møter "den andres ansikt". Linell kaller sin vitenskapsteoretiske tilnærming moderat konstruksjonisme.

For å få frem de mest relevante kjennetegnene på monologisme som en form for forvaltning av utilgjengelighet, vil jeg kontrastere den med den formen for kommunikasjon som vi har undersøkt i Konfliktrådet. Her finner vi Bakhtins begrepspar monologisme og dialogisme relevant – i det dialogismen kan ses i kontrast til strafferettens overveiende monologiske retorikk i håndtering av konflikter. Bakhtin tok i bruk dialogbegrepet som han hadde fra samtidens tyske Dialogisches Denken-skole¹⁷, og polyfonibegrepet fra musikkvitenskapen og anvendte dem som "arbeidsmetaforer" i sine romananalyser. Han utviklet nye perspektiver på menneskelig tenkning og handling; dialog er noe langt mer enn bare en samtale mellom forskjellige mennesker. Med *polyfoni* begrepsfestet han at menneskelige språkhandlinger som oftest kan forstås som *flerstemte* – og kan forstås som en *motsetning til homofoni* – den *enstemte ytringen*. Det dialogiske er en del av selve språket og tanken, finnes i de fleste former for språklige ytringer, og er med på å forme vår estetiske, etiske og kognitive forståelse, vår personlighet, vårt for-

hold til andre mennesker og til livet omkring oss.

Er begrepene dialogisk og monologisk brukbare til å forstå disse spesielle "møtene" (eller kanskje mangel på møter) mellom antropologer og tekster? Spørsmålet er om det er antropologene selv som blir studert, eller om det er de representasjonene de har formet, slik vi som antropologer oftest hevder er vårt studiefelt når vi studerer "de andre". Det vil si at det er ikke "andre" vi studerer, men det Linell¹⁸ vil kalle "annet". Mitt anliggende her er altså først og fremst kulturelle ytringer i form av tekster, ikke personer, selv om man aldri kan frata autorene deres ansvar¹⁹. Men refleksivitet over eget ståsted og hvordan kunnskapen er fremkommet, burde selvsagt være en viktig del av enhver antropologisk undersøkelse. Dette er også et av Gullestads argumenter i den ovenfor nevnte boken: også når de *uttaler seg* om forhold i sitt eget samfunn så må antropologer refleksivt klargjøre for seg selv og andre både kunnskapsstatus og eget ståsted²⁰.

Min undersøkelse av disse situasjonene har som siktemål å si noe generelt om tekstanalyser og representasjoner, ikke av personer, men av teoretiske forståelsesrammer og kontekster for tolkning av tekster. Derfor er dette heller ikke noe forsvarsskrift eller anklageskrift. Selve situasjonsbeskrivelsene kan inneholde både sårbare og sårete menneskelige følelser som jeg ikke har til hensikt å analysere i denne artikkelen. Men kanskje kan min undersøkelse bidra til at følelser i mindre grad blir rammet i slike debatter. Min hensikt kan forstås som et forsøk på å finne og definere et rom for dialog mellom en person, hennes/hans tekst og andre tekster.

Eksempelene er som sagt, ikke helt sammenlignbare i det de som følte at de var "utforsket" i det ene tilfellet, har uttalt seg om det i teksten. Men i det andre tilfellet er selve situasjonen kamuflert og omskrevet og noen av aktørene har derfor ikke fått uttale seg. Det er da heller ikke det nivået for analyse jeg vil fremheve her.

15 Linell (2003), s. 17

16 Han skriver: "...the constituent theories of monologism are the information processing model of cognition, the transfer model of communication, and the code model of language" og henviser til egen tekst, Linell (1998), kap 2.

17 Bakhtins interesse for dialogen kan ses i sammenheng med en tilsvarende interesse i samtidig russisk lingvistikk og i tysk filosofi, Børtnes, personlig kommunikasjon i e-post, 11.febr. 2006.

18 Linell, Per 2005

19 Børtnes 2006

20 Se for eksempel Gullestad, Marianne (2001).

Noen momenter fra debatten om "Det norske sett med nye øyne"

Marianne Gullestad's bok "Det norske sett med nye øyne" fra 2002 vakte stor debatt. Den fikk gode anmeldelser i flere aviser og tidsskrifter (blant annet av Espen Søbye i *Dagbladet* og Espen Schaanning i *Arr*). Samtidig fikk den også en del negativ kritikk, spesielt fra noen av de antropologene som diskuterte måten *tekstene* deres var blitt brukt som datamateriale i boken. Det interessante og samtidig urovekkende for mange majoritetsnordmenn var hennes analyse av hva innvandringsdebatten sa om endringer i *det norske*, forstått som språklig tolkningsramme. Gullestad foretok en analyse av hvordan begreper som 'oss', 'dem', 'fjern', 'nær', 'hudfarge', 'neger', 'fremmedkulturell', 'innvandrere', 'annen generasjons innvandrere' og 'opprinnelsesland' brukes i offentlig debatt, inkludert hva slags forestillinger som er knyttet til dem. Hun har fokus på majoritetsbefolkningens og da særlig den intellektuelle elitens bilder og forestillingen om det norske slik det kom til syne i innvandringsdebatten²¹. Retorisk sett, slik jeg tolker det, er hennes analyse og formål "å gjøre det svake ord sterkere"²², nemlig "det ord", dvs. i dette tilfellet, de meningskontekster som skapes av kjente og mye brukte termer og syntaktiske konstruksjoner. Hun identifiserte noen av de metaperspektivene som ikke direkte kommer til syne i innvandringsdebatten, men som belyser kommunikasjonssituasjonen ved at de former debattanter med svært ulike syn og dermed danner underliggende tolkningsrammer for at debattene i det hele tatt kan finne sted. Dette er hennes *persuasio* i snever forstand²³, slik jeg forstår Kjeldsens utlegning av de retoriske grunnformene. Hun viser hvordan visse ord og ytringer faller "naturlig" innenfor en forståelsesram-

me som slett ikke er nøytral eller uproblematisk.

Gullestad utførte en retorisk analyse: hun undersøkte tolkningsrammens betydning for utforming og lesning av tekster, det jeg, med Meyer og Ågotnes, vil kalle "det kommunikative aspektets betydning for utforming og lesning av tekster"²⁴. "Nyretorikken", skriver Meyer og Ågotnes, "utfordrer – i all sin mangfoldighet – de dominerende oppfatningene av kunnskapens natur... Forholdet mellom språk og virkelighet kommer i fokus, tegnets og tekstens selvstendighet fremheves. For den vitenskapelige teksten innebærer dette at den ikke bare kan ses som et produkt av de "logiske" operasjonene som gjøres på dens objekt. Den er også knyttet til sosiale sammenhenger, til makt, til kultur- og identitetsdefinerende diskurser"²⁵.

Dermed har jeg sagt noe om mitt fokus her, nemlig kunnskapers "natur" – eller "kultur". I liten grad tok diskusjonen om Gullestad's bok utgangspunkt i hennes identifikasjon av de underliggende begreper og strukturer i innvandringspolitiske diskusjoner. Debattantene benyttet seg heller ikke eksplisitt av den retoriske vendingen i kultur- og samfunnsfagene. Jeg skal gi noen eksempler fra debatten og det som ble skrevet om Gullestad, og ikke om hennes *tekster*, men om *henne* og det man mener at hun *gjør*, i bokanmeldelsene. Jeg har valgt ut to sitater som både henviser til sjangeren og fokus i anmeldelsene:

det er ikke til å unngå at norske kollegers oppmerksomhet fanges mer av de gangene hun går i baret²⁶

...Det skytes fra alle kanter, uten noe teoretisk ståsted og systematikk og bare der som hver enkelt innvending er beleilig i øyeblikket²⁷

Det kom flere ulike anmeldelser, også av kolle-

21 Hun har 4 år etter gitt ut en bok på engelsk, *Plausible Prejudice* (2006), som tar opp mange av de samme problemstillingene og som henvender seg både til en norsk og en internasjonal leserkrets.

22 Kjeldsen (2004), s. 27

23 Kjeldsen (2004), s. 18

24 Meyer & Ågotnes (1994), s. 5

25 Meyer & Ågotnes (1994), s. 5

26 Barth (2002), s. 165

27 Barth (2002), s. 167

ger, som var holdt i samme sjanger. De anmeldte *henne*, bl.a. i form av personbeskrivende metaforer, i stedet for *innholdet* i og det *fokus* teksten i boken hadde. Kanskje kan disse anmeldelsene leses som en dialog med Gullestad, men på et nivå som, etter min mening og nå også erfaring, ikke førte til noen ny faglig antropologisk erkjennelse (som faktisk var Gullestads uttalte målsetting). Jeg skal gi et eksempel på det nedenfor.

Her er det flere trinn i prosessen, både i Gullestads (og, som jeg siden skal vise, mine egne) analyser av tekstene – og kollegenes reaksjoner. Det ser ut som at vi havner i ”en grense for det akseptable”, for å følge Alterns terminologi – og kollegene griper til den ressurs de føler de har til rådighet – utilgjengelighet. Kanskje kan man kalle denne debatten en form for verbalisert samværsform – nemlig av utilgjengelighet (jfr. talehandlinger). Med utilgjengelighet her mener jeg at når man blir stemplet som person, så blir det ikke lett å svare med sak – og det kan gjelde begge parter følelser i saken. Det kan bli uklart fordi forvaltningen av utilgjengelighet skjer i flere ledd og på flere nivåer. Et eksempel på dette vises i et intervju med Fredrik Barth fire år etter at boken til Gullestad kom ut. Intervjueren spør:

Er det god samfunnskritikk av en ledende norsk antropolog å kritisere norske forstads-kvinner i et helt hvitt område for å se litt lenger på en stor svart mann som jogger i skogen?

- Nei (svarer Barth), det er jo bare tøvete.

Det vitner om en manglende evne til innlevelse. Så joda, det er en sektor av mennesker innenfor antropologien som snakker sånn. De er rett nok ikke altfor representative. Slike utsagn er uttrykk for deres tanke om av vi burde være mer kulturellevistiske i Norge. For å bevise dette, trekker de frem noen latterlige eksempler på det de mener er manglende kulturellevisme. Men når det er sagt, vil jeg hevde at det meste av antropologiske

studier som er gjort i felten her i Norge, har vært menneskevennlig. Du finner ikke en større dyrker av Senja enn Ottar Brox²⁸.

Eksemplet med stor svart mann er hentet fra et sitat av antropologen Inger Lise Lien i en større avis som så ble gjenstand for en bred diskusjon om rasisme og ”diagnose av rasisme”²⁹. Gullestad tar opp dette eksemplet både i boken og i en senere artikkel (2004) der hun igjen *ikke* konsentrerer seg om personer, men drøfter språklige perspektivers konsekvenser. Dette tolkes både av journalisten Hustad og av Barth til å handle om en kritikk av norske forstandskvinner og derved om (Gullestads) manglende evne til innlevelse, vektlegging av latterlige eksempler og manglende menneskevennlighet. Eksemplet illustrerer for meg ikke bare en tilsynelatende fastlåst (essensialiserende), men viktig debatt om rasisme i Norge og antropologers forskningsbidrag til debatten. Den illustrerer også et slags kategorimistak i debatten som går utenpå sak-person-nivået. Det handler ikke om at Barth offentlig uttaler om en kollega at hun er tøvete, latterlig og uvennlig. Men det handler om noe jeg i mangel av noe bedre vil kalle en slags grunnleggende misforståelse. Den samme misforståelsen som å si at lørdag er grønn – som om lørdag skulle ha en farge^{30,31}.

28 Hustad (2006), s. 20. (Til forklaring av tekstens delvis implisitte budskap: Ottar Brox er en kjent antropolog og også tidligere politiker i Norge, som er meget erfaren i å bruke retorikkens kraft, skriftlig og muntlig. Noen av hans tekster ble analysert av Gullestad. Brox er fra Senja i Nord-Norge og har tidligere brukt denne stedsidentiteten som et viktig grunnlag for sin politiske og faglige retorikk).

29 Lien (1997).

30 Larsen (1989).

31 Misforståelsen ble ytterligere forsterket med enda et lag, da Lien i et debattinnlegg i Klassekampen (april 2006) anklaget Gullestad for ikke å ha oppgitt forfatterreferanse (til Lien) i et innlegg der Gullestad referer til Barths nye kritikk, dvs. at det var hennes, Liens, eksempel om Bærumskvinnene som var gjenstand for den gjenopptatte kritikken fra Barth.

Når jeg leser analysene i Gullestads bok, så konstruerer jeg ikke analysenes *mening* på samme måte som sitatene ovenfor. For det første leste jeg boken som en kritisk diskursanalyse av norske rammer for tolkning og retorikk i den offentlige såkalte "innvandringsdebatten", skrevet av en antropolog med bred feltarbeidserfaring fra Norge. Ett av mange siktemål med boken er å gi et grunnlag for nettopp den antropologiske diskusjonen om det *faglige* grunnlaget for å uttale seg om 'eget samfunn'. Gullestad argumenterer for at det antropologiske fokus må flyttes fra (det essensialiserende) studiet av den enkelte minoritetsgruppe til (det dialogiske) studiet av *relasjonene* mellom majoritet og minoriteter, og at dette stiller nye krav til den faglige forståelsen av kompleksiteten i det norske samfunnet. For det andre inneholder ikke boken analyse av personer, men av språk/tekst-handlinger og (dialogisk) intertekstualitet, samt deres konsekvenser for både majoritetens syn på "de andre" og minoritetenes syn på seg selv. Denne måten å analysere tolkningsrammer og intertekstualitet på mener jeg er relevant og viktig for mange fagfelt, ikke bare for antropologien, og av generell epistemologisk betydning for både humaniora og samfunnsvitenskap. Det er rikelig med språklige utsagn i boken som viser forfatterens dialogiske siktemål: "De tolkninger jeg gjør av de eksempler som presenteres utover i boken, er ikke de eneste mulige... Analysene er ment å være provisoriske, og å bidra til videre kunnskapsproduksjon ved å oppmuntre til kritiske lesninger som kan avdekke også mine blinde flekker"³². "En person kan, som vi har sett, gi uttrykk for brokker av rasistiske forestillinger, uten verken å ha hatefulle følelser eller se seg selv som rasist"³³...

Gullestads kritikere ser ut til bl.a. å ha lest boken som om den skulle være resultatet av et tradisjonelt antropologisk feltarbeid. At tilsynelatende korte tekster kan gis mange siders analytisk tolkning kan i en slik lesning kanskje vir-

ke fremmed eller lite relevant, mens det er nødvendig når man utfører en retorisk språkanalyse. For meg er det nå helt forståelig etter at jeg begynte samarbeidet med en lingvist. Det er en av de viktige forskjellene mellom *kontekstanalyser* og *nærlesning* av tekster. For det andre ser det for meg ut som om kritikerne oversetter Gullestads analyse av *tekstene* til å være en analyse av forfatterne og samtidig gjør de det samme "i retur". Det vil si at de velger å se Gullestad som *person* i lys av moral og ikke hennes *tekster* i perspektiv av retorisk tekstanalyse. Hun ble altså selv kontekstualisert inn i en norsk moraltradisjon, og hennes tekster ble tolket som at hun som moralsk person stiller strenge, etiske krav til sine kolleger³⁴. Jeg tolker dette både som en slags essensialisering av en person som moraliserende og som en monologisering av et forsøk på å invitere til en kunnskapsteoretisk dialog³⁵. Et annet alternativ ville være å svare på det boken åpner for, det jeg ville kalle en dialogisk posisjon. For eksempel stiller hun i gjennomgangen av en tekst av Eriksen, spørsmål om essensialisering er mulig å unngå, både for forfatterne av de tekstene hun analyserer og av egne tekster. Eksemplet er hentet fra en tekst *Siting Culture* av Eriksen om norsk nasjonal identitet. Hun gjør nøye rede for både før og etter eksemplet hvordan hun ser Eriksen som en antropolog med en faglig virksomhet "som avtvinger stor beundring og respekt" (:129). Derneft redegjør hun for sin uenighet med hans faglige tilnærming til sitt eget samfunn (:132-133), bl.a. følgende: "... for å etablere norsk nasjonalitet som en umulig essensialistisk posisjon, gjør Hylland Eriksen bruk av essensialistiske forestillinger om norskhet. Et sterkt ønske om antiessensialisme er altså ingen garanti mot essensialisme... Jeg mener at det er umulig helt å unngå essensialisme, og det spørsmålet som

32 Gullestad (2002), s. 59.

33 Gullestad (2002), s. 157.

34 Børtnes, personlig kommunikasjon 2006.

35 Men en dialog kan også være polemisk eller basere seg på u-enighet. De retoriske strategier som benyttes må analyseres i hvert enkelt tilfelle (Børtnes, personlig kommunikasjon 2006)

må reises, er hvilke essensialismer som til enhver tid er intellektuelt og politisk fruktbare^{36,37}.

Jeg mener at essensialisering (monologisering) i enkelte situasjoner kan sees som en form for forvaltning av utilgjengelighet. Man gjør seg utilgjengelig når man har definert noe som en essens og ikke åpner opp for "den andres" svar, det vil si andre alternative tolkninger, enten det er i direkte ord- eller tekstveksling eller det er i det man legger til grunn for ens kosmologi. Men man kan kanskje se på essensialiseringer som mer eller mindre fruktbare? I det følgende vil jeg med utgangspunkt i egne feltarbeidserfaringer vise et annet eksempel på "forvaltning av utilgjengelighet" mellom antropologer.

En case-beskrivelse av en antropolog som bl.a. skulle studere en annen antropolog

For noen år tilbake arbeidet jeg med et evalueringsoppdrag for ett av våre departementer. Bystyret i en større by hadde satt i gang et prosjekt som hadde nasjonal interesse. Det var flere prosjektmedarbeidere, blant annet også en antropolog. Jeg syntes at det var positivt at det også var en antropolog hvis arbeid skulle evalueres, fordi dette kunne være en fruktbar metodisk utfordring for oss begge. Min ide og praksis fra starten var åpen dialog, fullt innsyn i skrift og tale/handling, slik det må være hvis man skal praktisere de etiske reglene om både "the natives point of view" og eierrettigheter til data, det vil si både tilbakeføring til og kontroll fra "the native". Min kollega "på den andre siden" av prosjektet og flere av hans medarbeidere, som var erfarne sosialarbeidere, hadde en helt annen oppfatning av de ulike rollene. Først og fremst mente de at deltakende observasjon

var helt malplassert i en prosjektevaluering³⁸. Prosessevalueringen kunne ivaretas ved at de sendte jevnlig rapporter til meg som jeg så kunne evaluere. Sluttevalueringen kunne jeg foreta ved en avsluttende intervjurunde. Mitt opplegg, som også ble mitt mandat fra departementet, ble både monologisert og også umuligjort etter kort tid. Måten dette skjedde på, gjorde at Inger Alterns tittel "forvaltning av utilgjengelighet" dukket stadig oftere opp i tankene. Noe av det første som hadde skjedd var at en av prosjektmedarbeiderne hadde stillet meget kritiske spørsmål til min antropologiske metode for evaluering med vekt på feltarbeid. Han mente at feltarbeid ikke var relevant i evalueringen av forsøket. Problemet for ham var bl.a. at han ikke kunne vite hva slags data jeg ville samle inn og når. Det kunne jo ikke jeg heller. Det ville vise seg i løpet av prosjektets gang: en vanlig problemstilling i prosessevaluering. Han ønsket mye mer kontroll over mitt arbeid på hans arbeidsplass. Jeg måtte deretter endre min prosjektbeskrivelse på en måte som tydeliggjorde at jeg til enhver tid skulle avklare mitt nærvær på forhånd med prosjektledelsen.

Det ble etter hvert vanskelig for meg å få delrapporter fra prosjektet, telefoner ble ikke besvart, det passet ikke med møter. På de få møtene som kom i stand det første året, ble prosjektledelsens uenigheter med meg om begrepsdefinisjoner, for eksempel av begrepet *vold*, til et hovedtema for møtene³⁹. Jeg meldte min an-

38 Jeg og min oppdragsgiver syntes det var vanskelig å gå på akkord her, men jeg ble etter hvert tvunget til å flytte fokus for feltarbeidet og søke noen andre tilsvarende felt utenfor selve det geografiske prosjektområdet, men der samarbeidsparter syntes det var helt greit med mitt feltarbeid.

39 Jeg syntes ikke dette var så viktig, men det ble gjenstand for mange diskusjoner. Min voldsdefinisjon, som jeg henter fra antropologen David Riches (1986) kan sies å være dialogisk og relasjonell: En handling kan sies å være voldelig når den blir tolket som å være illegitim av et direkte eller indirekte vitne. En slik definisjon står som regel i kontrast til en essensialiserende definisjon som for eksempel straffesaksregisterets eller medisinske diagnoselisters definisjon som tar utgangspunkt i selve skaden (essensen).

36 Gullestad (2002), s. 134.

37 Jeg vil for ordens skyld understreke at Thomas Hylland Eriksen ikke er blant dem som har kritisert Gullestad's bok. I en debatt mellom dem i Morgenbladet året før, sa han seg tvert imot enig med hennes analyse av hans tekst.

komst ved to anledninger hvor prosjektet skulle omtales utad til to ulike faggrupper. Ved den ene anledningen uteble både prosjektleder og prosjekttomalen da han hørte at jeg skulle komme. Ved den andre anledningen ble jeg bedt i plenum om å forlate møtet. I denne tiden rapporterte jeg regelmessig tilbake til min oppdragsgiver i departementet at jeg hadde problemer med å få gjennomført mitt oppdrag.

I departementet forsøkte de å få til en slags tilpasning, ved å utelukke meg fra møter - fordi de ikke ville "bære ved til ilden", som de sa. Dette hadde så som konsekvens at de selv ytterligere forsterket utilgjengelighetsforvaltningen. "Men ikkje alle ein møter i eit feltarbeid let seg temme som 'forskningsobjekt'" skriver antropologen Berit Moltu i et spørrende innlegg om etnografi og kunnskapsproduksjon: "I sin ytterste konsekvens kan desse (dvs. de man møter, min merknad) vekke hat eller kjærleik og forskningen vert då til ei gjennomgripande livserfaring, eit "kultur møte" med uante følger"⁴⁰. Og også kulturmøter med uante følger kan beskrives og analyseres for ulike formål. Jeg skal her gå videre med å undersøke nærmere hvilken forståelse Alterns utlegning av utilgjengelighetsforvaltning kan gi meg av det som skjedde og min egen rolle.

Alterns artikkel om utilgjengelighetsforvaltning handler om samværsformer i et boligmiljø. Men jeg mener som nevnt at begrepet og dets meningsinnhold kan brukes i helt andre kontekster for menneskelig samvær, også når antropologer leser og skriver om antropologer. Altern hevder at i visse samvær og situasjoner kan isolasjon og fremmedgjøring være "goder som mennesker strever med å oppnå"⁴¹. Hun fokuserer på lokal informasjonsforvaltning, det vil si "hvordan informasjon hentes ut fra forskjellige kilder, hvilke "utslipp" man arrangerer eller forsøker å beskytte seg mot, hvilke regler for rombruk og territorier som bygges opp og hvordan disse legitimeres. Ofte kreves det mer enn

innsikt i visse regler for å få tak i hvilken grad av utilgjengelighet det er som forsøkes formidlet. Presentasjonen av budskap om utilgjengelighet foregår på mange ulike måter: ved stemmebruk, ansiktsuttrykk, styring av blikket, kroppsholdning, plassering i forhold til dører og inventar osv. Utilgjengelighet kan "ses som en ressurs som det under bestemte vilkår er verdifullt å ha adgang til" - "en tilstand som det legges mye arbeid i å få til". I Alterns nærlesning fra feltarbeidet finner hun hvordan "de vellykte, gradvise oppbygningene av tilgjengelighet er ofte vanskelige å gjengi for deltakerne på en slik måte at de enkelte trinn i prosessen kommer klart fram. Det ligger i sakens natur at slike forløp mangler de dramatiske "sannhetens øyeblikk" som de negative avklaringsprosessene har. Gradvisitet betyr nettopp at grensene for det akseptable ikke utfordres,..."⁴². Jeg mener at Alterns utlegning om utilgjengelighet mellom mennesker, handler om deres klare retoriske grep som også kan brukes i analyse av det som Bakhtin og Linell kaller monologisme, og som jeg her i noen sammenhenger også har kalt essensialisering.

I evalueringsprosjektet undersøkte jeg forholdet mellom personer, handlinger og tekster og hvordan man selv kan være delaktig i teksten: Hva er ansvar når man har skrevet om en innsikt i en tekst som man vil meddele andre? Antropologen Lisbeth Sachs skriver i en artikkel om antropologisk perspektiv på lidelse, også mer generelt om feltarbeiderens *situerthet*. Hun tar utgangspunkt i Hayden Whites' litterære analyser av historieskriving, og omtaler antropologer som undersøker andres tanker, følelser og handlinger. Idet antropologen går inn i "the native's" liv og gjør deler av dem til sitt eget i den litterære teksten, så blir også antropologens fortelling til "the natives" fortelling, til deres litteratur⁴³. Dette kjenner vi til fra de etiske debattene om "the natives' point of view". Problemstillingen nå, i både mottakelsen av Gullestads

40 Moltu (2004).

41 Haugen (1978), s. 128.

42 Haugen (1978), s. 146.

43 Sachs (2004).

bok og min feltarbeidshistorie, er når våre antropologiske kolleger føler seg som "the natives" som i disse to eksemplene, og reagerer som andre "natives" når de ikke kjenner "seg" igjen. De føler seg misforstått og at deres forståelse ikke blir tatt hensyn til. De protesterer mot det de opplever som en moralsk bedømmelse av dem som personer, og ser ikke eller gjør ikke relevant våre forsøk på å føre en dialog om underliggende tolkningsrammer i deres publiserte tekster⁴⁴ eller representasjoner – og deres konsekvenser. Kan det være en slik misforståelse og feiltolkning eller kategorimistak som lå til grunn for min egen erfaring fra evalueringsprosjektet?

For ut fra dette kan jeg nå i ettertid forstå hva jeg gjorde feil i mine første evalueringsforsøk. Jeg trodde jeg hadde mitt mandat, min evalueringsbeskrivelse og "departementet" i bakhånd, det vil si som en rettesnor eller formelt regelverk for samhandling i prosjektet. Jeg forsto raskt at mulighetene for faglig og menneskelig samarbeid ikke var slik jeg ønsket meg. Men slik er det jo ofte i livet – og i feltarbeidet. Man må rette seg etter "de innfødtes", dvs. informantenes krav og premisser hvis man skal komme noen vei i å forstå hva som skjer og hvorfor. Da blir det både samhandlingskontekstene og motstanden mot dem som blir gjenstand for analyse. Til tross for dette regnet jeg likevel med en viss endring i retning samarbeid, etter hvert som tiden gikk og jeg søkte å forsikre om mine faglige intensjoner. Men jeg hadde ikke akttet nok på kunnskapen om hvordan reglene for tilgjengelighet bygges opp fra begynnelsen av. Dette er ingen enkel kunnskap. Altern viser hvordan den henger sammen med en utdypet situasjonsforståelse, som igjen avhenger av så vel individuelle forutsetninger som omstendigheter vedrørende personers formelle rettigheter og reelle levekår. Og den henger sammen med, i mitt tilfelle, en forståelse av at *person og tekst utgjør en moralsk enhet*. Den ene kommer verken foran eller bak den andre – jeg

skal komme tilbake til dette med referanse til Clifford Geertz.

Ett av ankepunktene som prosjektledelsen i både departement og prosjekt hadde mot meg var uenighet om en begrepsdefinisjon. Jeg var helt ubekymret av dette, for det hadde ingen praktiske konsekvenser for mitt arbeid, og for meg er uenighet og kritikk noe nødvendig og positivt. Men dette kan ha vært en fundamental "utilgjengelighets-regel", brudd på den norske en(ig)hetsmoralen. Jeg vil nå undersøke om denne "regelen" kan sies å ha vært virksom i debatten etter Gullestads bok, og om jeg kan finne noen øvrige likhetstrekk mellom de to situasjonene. For å gjøre det, vil jeg først undersøke forholdet mellom retorikk og forvaltning av utilgjengelighet.

Kan forvaltning av utilgjengelighet ses som en retorisk vending?

Den teksten som jeg, på min side, skulle presentere etter hvert som mitt prosjekt ble gjennomført, ble påvirket av at jeg ikke fikk tilgang på de nødvendige data. Min tolkning er at mottakelsen av Gullestad's og mitt prosjekt – som ellers er meget ulike – har noe viktig til felles: forsøk på kommunikasjon av relasjonelle perspektiver (dvs. dialogiske) ble møtt med essensialiserende tolkninger av oss som personer og monologiske svar som stoppet forsøkene på dialog, dvs. en dialog om ulike tilnærminger.

I Gullestads bok går forsøket ut på å formidle at *ytringer* i innvandringsdebatten kan analyseres med vekt på at begrepene og kategoriene som for eksempel *oss*, *dem*, *innvandrere*, *annen generasjons innvandrere*, *nasjonal opprinnelse* kan si noe ut over kategoriene, nemlig om tanke-mønstre, eller det som i andre sammenhenger er blitt kalt kommunikasjonsregimer⁴⁵. Ikke minst har samfunnsvitenskapene bidratt i konstruksjoner og rekonstruksjoner av slike kategorier som igjen omvandles til daglig tale og handling. Slike kategorier kan derfor sies å reproducere et

44 i den grad det er opportunt eller mulig å skille her, og jeg mener at det kan være det

45 Meyer (2002), Foucault (1977).

essensialiserende instrument som gjengis som "ting" eller "faktum". "Ting" og "faktum" har stor overtalelseskraft retorisk.

I mitt prosjekt gikk forsøket ut på å skape en relasjon mellom forsker og utforsket innenfor selve prosjektorganiseringen og i evalueringen av det, mao. skape en relasjonell forståelse for virksomheten *evaluering*, og å innføre en dialogisk diskurs om det sentrale begrepet *vold* som var utgangspunkt for selve prosjektet. Både Gullestad og jeg kan sies å ha hatt et felles underliggende mål, nemlig å sette fokus på retorikkens kraft. Spørsmålet jeg stiller er da følgende: Kan essensialiserende og monologiske tekst-former sies å representere en form for 'forvaltning av utilgjengelighet'?

Retorikk er de trekkene ved en fremstilling som en taler eller forfatter mener vil bidra til at han oppnår sine hensikter. Dette var George Kennedy's definisjon i 1984. Det handler om overtalelse, dvs. at man ønsker å oppnå en bestemt hensikt med et budskap. Dernest handler det om selve budskapets språklige konstruksjon som er bevisst beregnet, som inneholder noe ekstra. En retorisk talehandling er ikke bare en kommunikativ handling, men har den ekstra beregning å skulle overbevise eller overtale. Det tredje området av retorikken, iflg. greskfilologen Øyvind Andersen⁴⁶, er nettopp området. Det retoriske feltet i antikken var opprinnelig domstolen og folkeforsamlingen, men allerede på denne tiden (500 f.Kr – 500 e.Kr) ble retorikkens normer utvidet til generell for skrift og tale.

Andersen skriver i boka "I Retorikkens hage" at "Noen forsøker å redde retorikken fra seg selv ved å gjøre den gjensidig og postulere *sam-*talen som den retoriske grunnsituasjonen. Det er å fornekte retorikkens vesen"⁴⁷. Samtalen som grunnsituasjon, derimot, ser vi som hjemmehørende i Bakhtins kulturteoretiske utlegning av det dialogiske. Som nevnt innledningsvis handler Hasunds og mitt prosjekt i dag

om konflikter og konflikthåndtering, enten de søkes løst i det private, ved vold, eller i det offentlige ved rettsprosess eller konfliktråd. Rettsprosessen og konfliktrådsprosessen ser vi som to ulike epistemer i norsk offentlig konflikthåndtering. I Konfliktrådet hevder vi at man kan finne Bakhtins dialogisme – dels som en kontrast til strafferettens retorikk i håndtering av konflikter. Hasund og jeg viser i vår sammenliknende studie av konflikthåndteringspraksiser, hvordan Andersens utsagn bekreftes empirisk i disse to ulike strafferetts- og konfliktrådsdiskursene.

Kan dialogisme i Bakhtins perspektiv ses som en motsetning til retorikk? Ifølge litteraturforskeren Børtnes er det ikke noen prinsipiell motsetning mellom retorikk og dialogisme:

Bakhtin kritiserer retorikken slik Øyvind Andersen gjør, og Platon har lignende kritikk av retorikken; men det er en spesiell definisjon av sofistisk retorikk; i Platons dialoger bruker Sokrates alle retorikkens virkemidler for å overtale samtalepartneren, og det gjøres også i vår tiders dialoger; jf. dine sitater fra Gullestad-kritikken og dens metaforer som jo går ut på å frata Gullestad troverdigheten⁴⁸

Retorikk kan i noen tilfeller eller situasjoner inngå som en del av dialogen, særlig i moderne tekster eller virkeligheter, der man håndterer f.eks. en *forsonings*retorikk eller en *forhandlings*retorikk. Man kan også snakke om språklige dialoger der retorikken er innstilt på det dialogiske⁴⁹. Hos Dostojevskij som jo er utgangspunktet for Bakhtins dialogiske kulturteori, er det først og fremst i *Brødrene Karamasov* at grunnlaget for det polyfoniske, det vil si for de flerstemte ytringene finnes, sammen med en dialogisk sannhetssøken. Bakhtin var som mange andre russere i 1920-årene inspirert av nykantianernes løsen: verden er ikke gitt som fak-

46 Andersen (1995).

47 Andersen (1995), s. 19.

48 Børtnes 2006, personlig kommunikasjon.

49 Børtnes (2003).

tum, men som oppgave, en innsikt som også gjelder sannheten, den er noe vi dialogisk uavlatelig streber mot. Børtnes mener at det vesentlige er om teksttolkninger (tekstkritikk) er åpne eller lukkede tolkninger. Bringer kritikerne hverandre til taushet? Handler det om å ville ha det siste ord? Jeg mener at forvaltningene av utilgjengelighet i eksemplene fra resepsjonen av Gullestads bok og fra mitt feltarbeid i antropologisk praksis er eksempler på en praksis som utilgjengeliggjør den andre og som derfor blir monologisk og således med stor retorisk kraft. Spørsmålet blir da om en monologisk praksis, som omfatter handling, kommunikasjon og kognisjon også ofte vil ha en essensialisierende konsekvens – her f.eks. i betegnelsen av Gullestad eller meg som person?

Teksten som superadressat og de etiske mulighetene

Hvordan kan vi profilere vår sammenlignende kompetanse i arbeidet med å skape dialog – også mellom antropologer med ulike ståsteder – og samtaleagendaer om konflikter og samarbeid? Dialogene kan skapes både mellom antropologer og "andre" (tverrfaglig eller flerfaglig) og mellom ulike perspektiver innen antropologien.

Da blir det viktig å spørre hvorvidt Gullestad og jeg gjorde oss utilgjengelige for dialog med våre tekster? I denne sammenheng bruker jeg tekst som en overordnet metafor for både skriftlige, visuelle og muntlige uttrykk, inklusive både film og kroppsspråk. Hva kjennetegner en dialogisk tekst? I følge Bakhtin er det i en flerstemmig tekst noe som alltid forblir åpent – overlatt til fremtiden. Når antropologer nekter å samhandle med andre kolleger, ikke vil møte dem, utelukker dem fra diskusjoner, det vil si håndterer utilgjengelighet, så rommer ikke dette åpenhet for andre ytringer, andre tolkninger. Utilgjengelighetshåndteringen tar form både som retorisk *persuasio* og som *opposisjonell posisjon*⁵⁰. I *persuasio* er det taleren som har rett, men

i den opposisjonelle posisjon avvises både avsender (personen), budskap (fagkritisk analyse) og verdensbilde (dialogisk, relasjonelt). Taleren mer enn understreker for leseren sin korrekte tolkning av teksten. I et retorisk perspektiv kan man si at i denne strategien, som mange ser ut til å anvende, handler det om å senke motstanderens *ethos*.

Gullestads kritikere går ut av teksten og beskriver noe tvilsomt ved tekstens opphavsperson: Gullestad gikk i baret, hun skjøt fra alle kanter uten ståsted og systematikk, hun gjør oss alle til rasister, hun posisjonerer seg selv. Jeg, på min side, fikk vite skriftlig og muntlig at jeg "blandet meg inn i prosjektet", hadde "gale begrepsdefinisjoner", var utidig til stede, ja så utidig at man ved å tillate min tilstedeværelse på offentlige møter, "bar ved til ilden". Dette er vanlige retoriske teknikker for både å hevde sine egne synspunkter som de eneste riktige og å gjøre ikke bare motstanderens/samtalepartnerens synspunkter uriktige, men også motstanderen tvilsom som person. Taleren går over fra tekstanalyse til biografi-tolkning (se også Krogstads artikkel i dette nummeret): man styrker argumentasjonen hvis man påviser at ikke bare teksten er tvilsom, men tekstens forfatter er det også, det vil si at det er et internt forhold mellom teksten og dens opphav som eksternaliseres for å klargjøre tekstens *egentlige* mening, og det handler om opphavspersonens moralske verdi: "Dvs den talendes karakter er et avgjørende begrep i retorikken; mistenkeliggjørelsen av motstanderen er et klassisk retorisk grep"⁵¹.

Opphavspersonens ethos – den moralske verdi

Vi finner igjen problemstillingen tekst-moral i antropologi/er om antropologi/er i en diskusjon mellom islandske Gísli Pálsson og danske Kirsten Hastrup: I sin bok "The Textual Life of Savants"⁵² foretar Pálsson en kritisk analyse av

50 Kjeldsen (2004), s. 325.

51 Børtnes (2006).

52 Pálsson (1995).

Hastrups feltarbeid fra Island. Han kommenterer både feltarbeidets lengde, samt Hastrups ulike konklusjoner og diskusjoner av og med "de andre" – islendingene. Ettersom jeg ikke kjenner til dagens islandske etnografidebatt, er det kun noen av de tekstlige tolkningene jeg her vil gjengi som illustrasjon til det jeg forstår som "forvaltning av utilgjengelighet". Pålsson skriver: "In recent articles, Hastrup⁵³ attempts to advance a general theoretical argument which would allow her to ignore any argument developed by a native anthropologist". Deretter sitterer han noe av Hastrups egen tekst: 'We must not blur this major responsibility of ours by rhetorics of 'many voices' and 'multiple authorship' in ethnographic writing ...'⁵⁴. Jeg forstår Hastrups tekst på en helt annen måte, nemlig at hun sier at man som antropolog må være seg bevisst nettopp dette iboende hierarkiet når man skriver om andre, slik Foucault sa at det å kalle/nevne en annen er å underordne vedkommende. Dette er nettopp en kvalitet ved tekstlig håndtering av "den andre", altså faren for å tingliggjøre den andre. Jeg tolker ikke Hastrups anliggende som Pålsson. Han skriver videre at "Icelanders are her possession...", som om Hastrup hadde tilegnet seg eierskapet til islendingenes meninger og oppfatninger. Jeg oppfatter tvert imot at Hastrup gir et varsko om antropologisk varsomhet. Pålssons og min tekst-tolkning har motsatt fortegn. Har det utelukkende med tolkeren å gjøre eller kan det forklares på en annen måte? Gjør Hastrup eller Pålsson seg utilgjengelige for dialog med sine tekster? Hva kjennetegner en dialogisk tekst? Når Pålsson avslutter sin karakteristikk av Hastrups utsagn med følgende: "For a woman who contributed to the feminization of anthropology some years ago, equipped by the notions of silencing and mutedness, the "violent" theoretical landing must be rather embarrassing"⁵⁵ ...så rommer det liten åpenhet for andre ytringer, andre tolkninger. Hun omtales, så vidt jeg

53 Hastrup (1992), (1993).

54 Hastrup (1995), s. 65-66.

55 Pålsson (1995), s. 66.

kan forstå det, som en som lander på en måte som hun må være flau over. Denne omtalen tar en retorisk form. Taleren (Pålsson) understreker for leseren sin korrekte tolkning av teksten. Dette får han til ved å gå ut av teksten og beskrive noe tvilsomt ved tekstens opphavsperson. Jeg mener at dette er et retorisk grep der taleren går fra tekstanalyse til biografi-tolkning, slik jeg viste i de to foregående eksemplene. Kulturen skilles fra moralen, og moralen gis sannhetsforrang. Teksten som omtaler Hastrup, handler ikke om hennes faglighet, men om hennes person og fastslår at hun som *kvinne* (kjønn) bør føle seg "embarrassed".

Jeg la denne uenigheten mellom Pålson og Hastrup, slik jeg tolket den, frem for Hastrup, som forklarte meg sitt syn på debatten. Jeg svarte at jeg bl.a. undret meg også over f.eks. kritikken av Gullestads bok – og at jeg trodde at "essensialisme"-debatten kunne spores i Hastrups og Gullestads kontroverser med kolleger. Jeg mener at det nå kanskje er behov for en nordisk debatt om hva en relasjonell viten(skap)sforståelse tilsier – i motsetning til en essensialiserende forståelse – og at dette også handler om hvordan man håndterer sin uenighet med kolleger. Hvorpå Hastrup svarte tilbake at: "Det er en meget fin og præcis måde at stille det op på: det essentialiserende over for det relationelle — og at se det også som en 'kollegial model'. Den første tilsiger, at der er én sandhed, som vi kæmper om; den anden, at den nye erkendelse opstår i mellemrummet mellem forskellige positioner, og at det derfor er vigtigt at tale sammen"⁵⁶. Men det er ikke alltid så lett å tale sammen, slik eksemplene viser – eller er saken den at vi rett og slett mangler en kollegial, dialogisk modell?⁵⁷

56 Hastrup personlig meddelelse 6/5-03

57 Men det relasjonelle utelukker ikke det essensialiserende; man kan godt drøfte dialogisk og relasjonelt som noe som har en essens (Børtnes, personlig meddelelse i e-post 13. febr. 2006), slik både Gullestad påpeker og som også Linell understreker i og med hans overskrift "Essentials of dialogism" (min understrykning)

Det var nemlig her jeg selv hadde gått i van-net. Jeg hadde påpekt det problematiske ved å opprettholde definisjoner, perspektiver og strategier for handling som var nedfelt i noen absolutte normer for hva som var "riktig" og "godt". Min eget relasjonelle (trodde jeg) ståsted og perspektiv fungerte som et brudd med noen normer for tilgjengelighet nettopp fordi jeg hadde fortalt om *noe* som ble oppfattet som en fortelling om *noen* som ikke stemte med deres egen.

Jeg ser det slik at det ligger nedfelt en dyp historisk virkelighetsforståelse i retorikken som kunnskapsfelt. Et viktig utgangspunkt i antikken var domstolens språk – den eller de dømmendes tale – som jo må inneholde et budskap om moral – den dømtes eller de dømmendes – som et eksempel på en normerende diskurs. Men kunne man tenke seg at dette budskapet løftes opp fra den talende/de talende til å dreie seg om selve talen? Her kommer Bakhtins begrep om *superaddressaten* meg til hjelp. Det kan være den medmenneskelige kvaliteten ved dialogen eller teksten, "lovverket, partiet eller staten, men det kan også være Gud eller Kristus, slik det vel er hos Bakhtin"⁵⁸. Dette kan ses som at ordene "er kommet inn" i en person, som en indre tale, dvs. tenkning, som indre dialog, som en samtale, en indre kamp mellom ulike stemmer som taler fra ulike posisjoner og bærer i seg autoritet i ulik grad og av ulikt slag. Vi uttrykker oss i ytringer, eller tekster, ikke i setninger eller ord, og ytringene våre blir skapt og gjenskapt i dialog med tidligere ytringer, i dialog med forventede svar, i dialog med ulike måter å snakke på (sosiale språk) og med overleverte ytringsformer (talesjangere) som grunnlag⁵⁹. Individet vokser inn i kulturen, mens kulturen vokser inn i individet. Kanskje er det slik at den dømmende kulturen, som ofte fremtrer som monologisk, har forrang fremfor den dialogiske, den relasjonelle, slik at en monologisk talesjanger oppleves som "naturlig"?

58 Børtnes (2006).

59 Dysthe (2001), s. 83.

Gjelder dette for antropologer? Er det noe vi ikke fikk med oss i utdannelsen som også Hastrup peker på når hun siterer moralfilosofen Rorty: "The process of coming to see other human beings as "one of us" rather than "them" is a matter of detailed description of what unfamiliar people are like and of redescription of what we ourselves are like"⁶⁰.

For antropologer er språket som et dokument, en kilde til kunnskap om fortid, nåtid og til og med om fremtid – om mennesker, hendelser, handlinger og steder. For lingvister er språket et system av tegn, symboler og regler som kan analyseres ut fra faktisk språkbruk⁶¹. I samarbeidet oppstår det et nytt og mer differensiert "språk" som kan bidra til avklaring av hvilke språklige vendinger vi som antropologer benytter oss av og hvordan vi gjør det⁶². Geertz kaller oss for "merchants of astonishment"⁶³ i en saftig artikkel om anti anti-relativisme og har som vanlig språket i sin makt når han skriver: "Looking into dragons, not domesticating or abominating them, nor drowning them in vats of theory, is what anthropology has been all about. ... We have, with no little success, sought to keep the world off balance; pulling out rugs, upsetting tea tables, setting off firecrackers. It has been the office of others to reassure; ours to unsettle"⁶⁴. Han advarer oss mot å falle tilbake i

60 Hastrup (1999), s. 3.

61 Jordheim (2001).

62 For eksempel bruker min lingvist-kollega opptak av samtaler jeg har i feltarbeidet med andre i sin "korpus"-oppbygging, dvs. at hun også studerer mitt språk i samtale med og i kontekst av andres som del av sitt arbeid.

63 Geertz (1984:side 275)

64 Det vil kanskje fortone seg som litt rart at jeg siterer fra en "gammel" artikkel publisert i 1984. Men jeg mener at Geertz' bidrag i Anti-relativisme debatten var et viktig innlegg i det som i dag er en voksende debatt, nemlig essensialisme kontra relasjonisme. Relasjonisme er på ingen måte det samme som relativisme. Som Per Linell skriver: "Relationism – that we are bound to perspective the world, apprehend and respond to it in different ways, depending on e.g. cultural traditions, commitments and concerns etc. – does not imply relativism. Talking about the world as

tidligere tiders mønstre som antropologer var gode på, nemlig å beskrive "de andre" gjennom erkjente egne linser, og erkjenne at de andre så oss gjennom sine. Det er nå vel etablert på det teoretiske plan, om enn sjelden i praksis. Men hvis det er slik at den antropologiske distanse som er etablert og de anderledeshetene som vi har skapt, begynner å bite, begynner å "change our sense of sense and our perception of perception"? De "gamle mønstrene" skulle da bestå i å skille moral fra kultur og kunnskap og plassere dem hierarkisk. Geertz avslutter ironisk med: "If we wanted home truths, we should have stayed at home".

Nå er det vel neppe noen som ville beskyldte noen av Gullestadts kritikere for ikke å ha vært nok "ute". Det er heller ikke Geertz' poeng, slik jeg tolker det. Poenget er at vitens(kaps)feltene endrer og forskyver seg, mellom og innen fagområder, slik også våre informanter og vi selv endrer oss. "Home truths" er "gamle sannheter". Når antropologer som forskere møter antropologer som utforskede, burde det ikke være som forskningsobjekter, men som forskningssubjekter i en jeg-du-relasjon, og dette burde gjelde for all humanvitenskap⁶⁵. I den sammenhengen kan kanskje ikke et utsagn skilles fra den som utsier det, og da blir angrepene på Gullestad å forstå som retoriske strategier. Jeg tolker Gullestadts forsøk på dialog, slik som mitt eget, nettopp som en diskusjon av hvem og hvordan

if it was "all social constructs" is loose and sloppy thinking, amounting to a kind of acontextual constructionism that is alien to dialogism" (Linell (1998)).

65 Børtnes 2006, personlig meddelelse.

Om forfatteren:

Ida Hydle er professor ved Fakultet for helse og idrettsfag, Høgskolen i Agder og forsker I ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

E-post: ida.hydle@nova.no

subjekt-posisjoner skapes. Slik møter begge parter nye utfordringer som kan tvinge frem nye debatter og derved bringe faget videre. Jeg har forsøkt å vise hvordan det dialogiske vitenskapsperspektivet sidestiller samtalepartene (ikke *mot*partene)⁶⁷ så vel som begrepene moral, kultur og kunnskap. Retorikken som vitenskap kan bidra til en avklaring både blant partene og blant begrepene. Og jeg deler Rune Slagstadts håp om at et analytisk-argumenterende vitenskapelig univers skal kunne prege det politiske:

I en argumentativ offentlighet skal det ikke dreie seg om å presentere det ene, objektivt sanne standpunkt, men de mange, gjerne innbyrdes konkurrerende synspunkt – den systematiske tvil, uenighet fremfor enighet, det temporære ved enhver kunnskap, kunnskapens kontinuerlige korrigierbarhet gjennom debatt. I et slikt antidogmatisk perspektiv rykkes det vitenskapelige nær det demokratiske, der demokratiets mål ikke bare er å oppnå enighet, men også det å lære seg å leve med uenighet.⁶⁸

66 I konfliktrådet kalles de som eier konflikten for parter, i strafferetten motparter

67 I konfliktrådet er dette noe partene ofte opplever som en lettelse, nemlig at de kan komme frem til en enighet om at de er uenige. Ofte kommer dette etter en runde hvor følelsene har fått rom. Det kan hende at også en slik runde hadde vært til nytte i begge situasjonene som er beskrevet her, men det hører hjemme i en annen undersøkelse og en annen artikkel.

68 Slagstad (2004), s. 235.

Litteratur

- Andersen, Øyvind (1995) *I Retorikkens Hage*. Universitetsforlaget 1995
- Bakhtin, Mikhail M. (1981) *The dialogic imagination: Four essays by M.M. Bakhtin*. Ed. M. Holquist. Translation by C. Emerson and M. Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Barth, Fredrik (2002) "Bokanmeldelse", i: *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 2002; 3:165-8.
- Børtnes, Jostein (2001) *Om de kappadokiske fedre og russisk dialogtenking hjå Dostojevskij og Bakhtin*. Forelesning på det årlige Skjervheim-Seminaret, Stalheim.
- Børtnes, Jostein (2006) Personlige meddelelser
- Dysthe, Olga (2001) *Dialog, samspel og læring*. Oslo: abstract forlag.
- Gullestad, Marianne (2002) *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne (2004): "Blind slaves of our prejudices: Debating 'culture' and 'race' in Norway", i: *Ethnos* vol. 69:2, 2004:177-203.
- Gullestad, Marianne (2006) *Plausible Prejudice*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Foucault, Michel (1971) *L'Ordre du discours*. Paris: Gallimard
- Hansen, Hans Lauge (ed.) (2002) *Changing Philologies. Contributions to the Redefinition of Foreign Language Studies in the Age of Globalisation*. Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen.
- Hastrup, Kirsten (1992) "Writing ethnography: State of the art", i: Okeley, Judith and Callaway, H. (eds.) *Anthropology and Autobiography*. London and New York: Routledge (116-133)
- Hastrup, Kirsten (1993) "The native voice – and the anthropological vision", i: *Social Anthropology* 1, 173-86.
- Hasund, Kristine og Hydle, Ida (2005) "Strafferettens dom sammenliknet med konfliktrådets avtale – en antropologisk og en lingvistisk studie", i: Ekeland, Bjørn C., Lundeborg, Ingrid & Skålevåg, Svein Atle (red.) *Studier av dommen*. Konferanserapport. Rokkansenteret, rapport 1.
- Hasund, Kristine og Hydle, Ida (2006) *Ansikt til ansikt. Diskursanalyse av megling i voldssaker*. Oslo: Cappelen, under trykking.
- Haugen, Inger (1978) "Om forvaltning av utligningslighet. Et perspektiv på studiet av boligmiljø og samværsform", i: *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 19 (5-6): 405-414.
- Hustad, Jon (2006) *En time med Barth*. Forskerforum 2/2006: 18-20.
- Hydle, Ida (2001) *Murder Without Motive. An Anthropological Study of a Criminal Case*. Doctoral thesis. Department of Social Anthropology, The Faculty of Social Sciences, University of Oslo, September.
- Johnsen, Berit (2001) *Sport, masculinities and power relations in prison*. Dr.avh. Norwegian University of Sport and Physical Education
- Jordheim, Helge (2001) *Lesningens vitenskap: utkast til en ny filologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjeldsen, Jens E. (2004) *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Oslo: Spartacus forlag A/S.
- Larsen, Tord (1989) "Kultur og Utvikling i Hylland Eriksen", i: Thomas (red.) *Hvor mange hvite elefanter...*, Oslo: ad Notam.
- Lien, Inger Lise (1997) "Hvordan diagnostisere rasismen?", i: Ottar Brox (red.): *"De liker oss ikke."* *Den norske rasismens ytringsformer*. Oslo: Tano Aschehoug: 17-31.
- Linell, Per (1998) *Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- Linell, Per (2003) *What is dialogism? Aspects and elements of a dialogical approach to language, communication and cognition*. Lecture, Department of Communication Studies, Linköping University, Sweden, (http://www.tema.liu.se/tema-k/personal/perli/Linell_Essentials-of-dialogism_050625.pdf)
- Meyer, Siri & Ågotnes, Knut (1994) *Den retoriske vending?* Universitetet i Bergen: Senter for Europeiske Kulturstudier.
- Moltu, Berit (2004) "Etnografi og kunnskapsproduksjon. Om å skrive seg ut av feltarbeidet", i: *Norsk antropologisk tidsskrift*; 15; 4:241-56.
- Pálsson, Gisli (1995) "The textual life of savants: ethnography, Iceland and the linguistic turn", i: *Studies in anthropology and history*; 18, Chur: Harwood Academic Publishers.
- Sachs, Lisbeth (2004) *Tillit som Bot*. Stockholm: Studentlitteratur 2004.
- Slagstad, Rune (2004) "Skandinavisk senmodernitet", i: *Nytt Norsk Tidsskrift*, 3-4:227-236.
- White, Hayden (2003) *Historie og Fortelling. Urvalgte Essay*. Oslo: Pax 2003